

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 8 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2023; 484-511

Ekolojik Kent Tasarımı ve İnşâsında İslâm Hukukunun Rolü

The Role of Islamic Law in Ecological Urban Design and Construction

Fatma HAZAR

Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Asistant Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University,
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı. Faculty of Theology, Department of Islamic Law

fhazar@ogu.edu.tr Orcid: 0000-0002-0780-1877

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

13.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted

26.12.2023

Atıf/Cite: Hazar, Fatma. "Ekolojik Kent Tasarımı ve İnşâsında İslâm Hukukunun Rolü". İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 8/2 (2023), 484-511.
<https://doi.org/10.20486/imad.1375570>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

İslâm hukuku, insanın en temel ihtiyaçlarından barınma ihtiyacına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Klasik fıkıh literatüründe fakihlerin çeşitli eserlerde barınma ihtiyacına yönelik bazı fetvâları bulunmakla birlikte hukukun vakiya göre şekillenmesinden olsa gerek, çok fazla bilgiye rastlanmaz. Sonraki dönemlerde ise insanların ihtiyaçları ve meydana gelen problemler ışığında bu alanda müstakil eserler telif edildiği görülmektedir. İslâm hukuku kapsamında zikredilebilecek imara ilişkin bu literatür, mesken ve bina yapımında bazı ilkeler belirlemiştir. Bu ilkelerin çağımızın en önemli sorunlarından birisi olan iklim krizi sebebiyle yeniden gündeme gelen imar ve inşâda kullanılabileceği düşünülmektedir. Çevreye uyumlu ve tüketim kaynaklarını idareli kullanmaya dayalı ekolojik kentlerin İslâm hukuku ile ortak ilke ve hedefleri olduğu görülmektedir. Bu sebeple çalışmada, söz konusu kentlerin planlamasında ve oluşturulmasında İslâm hukukunun rolü tartışılmaktadır. Makalede, İslâm hukukunun belirlediği ve ekolojik kent inşâsında uygulanabilecek ilke ve prensipler üzerinde durulmaktadır. Böylece İslâm hukukunun eko-kentlerin oluşturulmasında sunacağı katkı ele alınmaktadır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Kaynaklar, İslâm hukukunda imar alanında yapılmış çalışmalar ile eko-kent tasarımına yönelik bazı modern araştırmalarla sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde eko-kent tasarımında dikkat edilen ilkeler ile İslâm hukukunda imara ilişkin hükümler arasında bazı ortak noktaların varlığı tespit edilmiştir. Bu ortak ilkeler; yeşil alanların artırılması, tüketim anlayışının değiştirilmesi, israfın engellenmesi, herkesin doğadan istifadesine imkân verilmesi, insana ve çevreye verilecek her türlü zararın engellenmesi, ölü arazilerin ihyâsı ile zirâi üretimin teşvik edilmesi vb. şeklinde özetlenebilir. İslâm imar ve inşâ faaliyetinde fakihlerce belirlenen bu ortak prensiplerin, eko-kent tasarım ve inşâsına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülkelerin şehir planlaması ve kent tasarımında, ekolojiye uygun bir inşâ faaliyeti yürütülebilmesi için, İslâm hukukunun konuyla ilgili ilke, hüküm ve önerilerinin bilinmesi önemli görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İmar Hukuku, Eko-Kent, Sürdürülebilirlik, Çevre ve Doğa.

Abstract

Islamic law has made arrangements for the need for shelter, one of the most basic needs of human beings. In the classical fiqh literature, although there are some fatwas of jurists on the need for shelter in various works, there is not much information, which may be due to the fact that the law is shaped according to events. In later periods, it is seen that in the light of the needs of people and the problems that arose, separate works were written in this field. This literature on zoning, which can be mentioned within the scope of Islamic law, set some principles in the construction of dwellings and buildings. It is thought that these principles can be used in zoning and construction, which has come to the agenda again due to the climate crisis, one of the most important problems of our age. It is seen that ecological cities, which are environmentally friendly and based on the sparing use of consumption resources, have common principles and goals with Islamic law. For this reason, this study discusses the role of Islamic law in the planning and construction of these cities. The article focuses on the principles and principles determined by Islamic law that can be applied in the construction of ecological cities. Thereby the contribution of Islamic law to the creation of eco-cities is discussed. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used as the data collection method in the study. The sources were limited to studies on zoning in Islamic law and some modern studies on eco-city design. When the data obtained were evaluated, it was determined that there are some common points between the principles considered in eco-city design and the provisions on zoning in Islamic law. These common principles can be summarized as increasing green areas, changing the understanding of consumption, preventing waste, allowing everyone to benefit from nature, preventing all kinds of harm to human and environment, encouraging agricultural production with the revival of dead lands, etc. It is thought that these common principles determined by jurists in Islamic zoning and construction activities will contribute to eco-city design and construction. It is considered important to know the relevant principles, provisions and recommendations of Islamic law in order to carry out a construction activity in accordance with ecology, especially in the urban planning and urban design of countries with a dense Muslim population.

Keywords: Islamic Law, Zoning Law, Eco-city, Sustainability, Environment and Nature.

Giriş

İslâm dini âyet ve hadislerde belirtildiği üzere insanın vazifesinin sadece kulluktan ibaret olmayıp çevresine ve insanlığa karşı sorumlu bir varlık olduğuna işaret etmektedir. İnsanın yeryüzünün halifesi olması bu sorumluluk bilincini gerektirmektedir.¹ Dolayısıyla yeryüzünün imarı ve ıslahı ile mükellefiyet de dinin esas muhatabı insanın yükümlülüğündedir.

Dünya genelinde COVID 19 pandemisi ve iklim krizi sonrası çevreye duyarlı bir yaşam biçimi oluşturma eğilimi ivme kazanmıştır. Doğa ve ekolojiyle uyumlu kentlerin inşâ ve tasarımı bu ivmenin etkisiyle daha fazla gündemde tutulmaya başlanmıştır. İnsanoglunun, yerleşim yerleri oluşturmak için doğaya verdiği tahribat günümüzde telafi edilemez boyutlara gelmiş ve ekolojik dengenin zarar görmesine sebep olmuştur. Bu dengenin bozulmasının sorumlusu insanın özellikle çevreye yönelik eylemlerinin İslâm hukuku bağlamında incelenmesi önem arz etmektedir. Zira ekolojik dengenin yeniden sağlanmasında ve sürdürülmesinde “hakların ve sorumlulukların ilmi” olarak ifade edilen fikhın söylemlerinin belirleyici rol oynayacağı öngörülmektedir. Bu sebeple çevrenin doğayla uyumlu hale getirilmesi için şehirlerin gerek inşâ gerekse tasarım sürecinde uyulması gereken birtakım ilkelerinin tespiti önemlidir. Makalede, İslâm’ın erken dönemlerinden itibaren fakihlerce belirlenen imarla ilgili genel ilkelerin, ekolojik kent tasarımı ile ortak olan yönlerinin ortaya çıkarılmasına gayret edilmiştir. Bu sayede Müslümanların yoğun olarak bulunduğu ülkelerdeki kent tasarımı ve inşâsında söz konusu ilkelere riayet edilmesi mümkün olacaktır.

Ekolojiyle uyumlu bir kent inşâsının önemi sel, yangın, küresel ısınma gibi pek çok tabii afetin yaşandığı günümüzde daha iyi anlaşılmıştır. Bu afetlerin önüne geçebilmek için gösterilen çevresel duyarlılık sürdürülebilirlik² kavramı ile sosyal, ekonomik, teknolojik ve çevresel pek çok alana yayılmıştır. Bu alanlardan bir tanesi de imar ve inşâ faaliyetleridir. Kentlerin inşâsında ekolojik unsurlara dikkat edilerek tasarlanan ekolojik kentler,³ çevresel duyarlılığın sonucudur. Bu çalışmada İslâm hukuku

¹ Abdulmecid Neccâr, *Hilâfetü'l-insan beyne'l-vahy ve'l-akl* (b.y.: el-Ma'hedu'l-İslâmî li'l-fikri'l-İslâmî, 1414/1993), 61.

² Sürdürülebilirlik; insanların dünyanın işleyişini bozmadan çok miktarda tüketmeden ve yaşamın devam etmesi için gerekli olan doğal formlar üzerinde çok fazla baskı oluşturmadan devam edebilme yeteneğidir. bk. Oğuz Şahin, *Yeşil Yeni Düzen, Yeşil Ekonomi Politikaları Mekanizmaları, Dünya ve Türkiye'de Ekolojik Kent Örnekleri Değerlendirilmesi* (Ankara: Gülnar Yayınları, 2022), 59.

³ Eko-kent kavramının tam bir tanımını vermek zordur. Ancak genel olarak eko-kent, çevreyi koruyan, kirliliğe neden olmayan, doğa, kültür ve zaman değerlerine saygılı davranan organize kent olarak tanımlanabilir. bk. Şahin, *Yeşil Yeni Düzen*, 77. Çalışmanın devamında kısaca eko-kent şeklinde ifade edilecek olan ekolojik şehirler, plansız kentleşme ile doğaya verilen tahribatın azaltılmasına yönelik tasarım modellerini imlemektedir.

literatürünün imar alanındaki genel prensiplerinden hareketle fikhın, ekolojik kent tasarımına katkıları ele alınmaktadır.

Klasik İslâm hukuku literatüründe inşâ hukukuna dair pek fazla bilgiye rastlanmaz. Hukuk daha çok vakiya ve insanların ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bu dönemde mimari hükümlerle ilgilenilmemesi ekolojiyi tehdit eden sebeplerin bulunmamasından kaynaklanmış olabilir. Ancak hicrî 4. asra gelindiğinde fikhü'l-bünyân, fikhü'l-ümrân olarak da nitelenen imar hukukuna dair bazı müstakil eserler karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda öncü sayılabilecek Mâlikî fakihî İisâ b. Musâ et-Tüteylî'nin (öl. 386) *Kitâbu'l-cidâr* eseri ile İbn Rammî'nin (öl.734) *el-İ'lân bi ahkâmi'l-bünyân* kitapları en bilinen eserlerdir. Çağdaş yazarlardan Halid Azeb'in *Fikhü'l-imaretü'l-İslâmiyye* ve Yahya Vezîrî'nin *el-Umrân ve'l-bunyân* ile *İmâretü'l-İslâmiyye* eserleri ise doğrudan imar hakkında telif edilen modern çalışmalardandır.⁴ Bu çalışmalarda Mâlikî mezhebi fakihlerinin öncü olduğu görülmektedir. Günümüze yönelik yapılan literatür taramasında dünyada eko-kent tasarımına yönelik bazı çalışmalar⁵ bulunmakla birlikte makalenin hedeflediği şekilde eko-kent inşâsında fikhın öngördüğü ilkelerin değerlendirildiği bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Fikhın imara ilişkin ilkelerinin, eko-kent tasarımı ve inşâsında katkılarını ortaya koyan bu çalışma ile alana mütevazî bir katkı hedeflenmektedir. Çalışmada imar hukukunun diğer konuları kapsam dışı bırakılmış, yalnızca ekolojik temelli kent tasarımlarında İslâm hukukunun sunacağı prensipler inceleme konusu yapılmak suretiyle bir sınırlamaya gidilmiştir.

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Kullanılan kaynak eserler İslâm hukukunda imar hukuku alanında yapılmış temel çalışmalar ve eko-kent tasarımı konu edinen modern çalışmalar ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın veri analiz yöntemi ise içerik analizi şeklinde uygulanmış; söz konusu kaynaklardan elde edilen veriler tahlil edilip değerlendirilmiştir.

⁴ İmâr hukuku alanında klasik ve modern dönemde yapılan çalışmaların bir listesi için bk. Hasan Keskin - Adnan Koşum, "İslâm İmar Hukukunun Kaynakları ve Bu Alanda Geçmişten Günümüze Yapılan Çalışmalar", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 271-298.

⁵ Çin'deki düşük enerji kullanımlı ve çevre duyarlı kent tasarımının pilot örnekleri için bk. Alternative Technology Association, "Enter the eco-city: Change on a staggering scale", *ReNew: Technology for a Sustainable Future* 127 (2014), 28-33; Yinghao Li vd., "Can a Sustainable Urban Development Model be Exported?", *China Perspectives* 1-2/113 (2018), 87-98; Rusong Wang - Yaping Ye, "Eco-City Development in China", *Ambio* 33/6 (2004), 341-342; Eko-kentlerin gerçekleştirilme imkanına ve dünyadan örneklerine yer veren başka bir çalışma için bk. Robin Hambleton, "Leading the Eco-City", *Leading the Inclusive City* (Bristol: Bristol University Press, 2014), 205-235.

1. Kent Tasarımının Önemi ve Eko-Kentlere Duyulan İhtiyaç

Ekolojik temele dayanan, doğaya saygılı ve sürdürülebilir kentler inşâ etmenin İslâm dini ve hukukunun temel amaçlarına uygunluğunun yanı sıra tüm insanlığın ortak talebi olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Bu tespitten sonra söz konusu kentlerin nasıl oluşturulacağını tartışmadan önce, eko-kentten ne anlaşıldığı ve ekolojik şehir yapılanmasının hangi özellikleri barındırdığını incelemek uygun olacaktır.

Makale konusu olan ekolojik kentin kökenine bakıldığında 1999 yılında İtalya’da başlayan, ekolojik temelli kentler oluşturmak ve doğanın dengesini muhafaza etmenin amaçlandığı “yavaş kent”⁶ hareketi ile karşılaşmaktadır.⁷ Harekete göre kentlerin tahrip hızı doğanın kendini yenileme ve iyileştirme hızını geçmemelidir.⁸ Günümüzde ise kentlerin tahrip oranı artmış, doğal kaynaklara uygun bir kent tasarımının önemi daha iyi anlaşılmıştır.

Eko-kent kavramı ilk olarak çevreci Richard Register tarafından ortaya atılmıştır. Register’in amacı, bu kentler ile insanların yaşama alanlarını ekolojik olarak sağlıklı ve yaşanabilir kılmaktır.⁹ Kentsel tasarım ve kent ekolojisinin oluşma sebebi sadece doğayı koruma kaygısı da değildir. Eko-kent tasarımı aynı zamanda kent kalitesi üzerinde düşünmekten de kaynaklanmaktadır.¹⁰ Eko-kentin oluşturulması ve uygulanması ise, merkezinde olan sürdürülebilirlik kavramının toplumsal, siyasi ve kültürel alanlarda içselleştirilmesiyle mümkündür.¹¹ Toplum ve kültürü önemli ölçüde şekillendiren dinin, eko-kent kavramı hakkında söylemleri önemlidir. İslâm hukukunun kişinin Allah, insan ve evren ile ilişkisini düzenleyen kurallar bütünü olması, eko-kentler için de önerilerinin olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Nitekim kent ekolojisinin, kentte yaşayan canlıların kendi aralarında ve çevreleriyle olan ilişkilerini düzenlemesi,¹² İslâm hukukundaki insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini tanzimi ile benzerlik arzemektedir.

⁶ “Citta” İtalyanca şehir ile “Slow” İngilizce yavaş kelimelerinin birleşiminden oluşan “cittaslow” un dilimizdeki çevirisi olan “yavaş kent”; sakin, sağlıklı ve organik şehirlerin oluşturulmasını ifade etmektedir. bk. Zehra Yarı, “Türkiye’deki Cittaslow Kavramına Yönelik Bir Yazın İncelemesi”, *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sport Sciences* 4/1 (2021), 2.

⁷ Filiz Çetinkaya Karafakı, “Covid 19 Pandemisi Sonrası Ekolojik Temelli Yavaş Kent Hareketinin Yaygınlaştırılması”, *Social Sciences Research Journal* 10/2 (2021), 357.

⁸ Karafakı, “Covid 19 Pandemisi Sonrası Ekolojik Temelli Yavaş Kent Hareketinin Yaygınlaştırılması”, 358.

⁹ Mark Roseland, “Dimensions of the Eco-City”, *Cities* 14/4 (1997), 197.

¹⁰ Derya Duran Gökbalp - Murat Ertuğrul Yazgan, “Kentsel Tasarımda Kent Ekolojisi”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 6/1 (2013), 28.

¹¹ Sarel S. Cilliers - Stefan J. Siebert, “Urban Ecology in Cape Town: South African Comparisons and Reflections”, *Ecology and Society* 17/3 (2012), 9.

¹² Gökbalp - Yazgan, “Kentsel Tasarımda Kent Ekolojisi”, 29.

İnsanın yeryüzünde doğal kaynaklar üzerindeki bilinçsiz davranışları ekolojiye verilen zarar ile neticelenmiştir. Bu zararın giderilmesi ve doğaya verilen tahribatin azaltılması yeni bir kent tasarımı anlayışını gündeme getirmektedir. Özellikle iklim değişikliği ve küresel ısınmanın doğal düzeni bozduğu (aşırı sıcaklar, eriyen buzullar, karbondioksit tüketiminin artması vb.) düşünüldüğünde yeşil mimari uygulamalarının, verilen bu hasarı en aza indirmek konusunda ciddi katkıları olacaktır. Nitekim ekomimari gezegene ciddi oranda zarar veren modern yapılar yerine, insanın çevreye uyum kalitesini artıracak eko-evler ve yapılar dizayn etmeye önem vermektedir.¹³ Sürdürülebilir kent sıralamasında Türkiye’den sadece İstanbul’un kendisine 77. sırada yer bulduğu¹⁴ düşünüldüğünde, ülkemizde eko-kentlere duyulan ihtiyaç daha iyi anlaşılmalıdır. Eko-kentlerin hayata geçirilmesi için birtakım ilkelerin belirlenmesi ve örneklerin değerlendirilmesi,¹⁵ eko-kent planlamaları için önemlidir. Ülkemizde Eskişehir-Kocakır; Bursa-Nilüfer ve Gaziantep’te eko-kent örnek projelerinin onaylanması ve hayata geçirilmesi¹⁶ bu şehirlerin uygulanabilir tasarımlar olduğuna da işaret etmektedir.

Eko-kentin planlanması, tasarımı ve inşâ sürecinde Müslüman nüfusu ağırlıkta olan ülkeler kendine has çözüm önerileri sunmalı ve uygulamalıdır. Zira Müslümanların günümüzde İslâm’ı en iyi temsil edecekleri alanlardan birisi de doğadır. Müslümanların doğaya saygısını ve bunun insanlığın geleceğine yaptığı katkıyı gören insanların İslâmî bakış farklılığını hissetmeleri olumlu bir etki oluşturacaktır. Bu sebeple ülkemizde fıkıh ilmiyle meşgul olan kimselerin imar hukukundaki ilkelerden hareketle eko-kentlere verilecek katkıyı ortaya çıkarması önemli görülmektedir. Fıkıhtaki bu katkı Müslümanların yaşadıkları kentlerin tasarımında mimarlarla işbirliği yapılarak uygulamaya konulabilir.

Ekolojik kent tasarımlarında uyulacak temel ilkeler belirlenirken, bu ilkelerin en başında ekonomik unsurların bulunduğu görülmektedir.¹⁷ Ancak bu çalışmada, ekonomik unsurlardan yalnızca zikredilmesi elzem görünen ilkelere temas edilecektir.

¹³ Sue Roaf vd., *Ecohouse: A Design Guide* (Oxford: Architectural Press, 2001), 2.

¹⁴ Abdullah Karataş - Selim Kılıç, “Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar”, *Siyasal: Journal of Political Sciences* 26/2 (ts.), 60.

¹⁵ Türkiye’de ve dünyada ekolojik kent örneklerini temel kavramlar üzerinden değerlendiren ve nicel veriler sunan bir çalışma için bk. Şahin, *Yeşil Yeni Düzen*.

¹⁶ Şahin, *Yeşil Yeni Düzen*, 139-147.

¹⁷ Çevresel zararı azaltmayı ve doğaya zarar vermeden sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen girişim hareketi, yeşil ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Yeşil ekonomi; yeşil enerji, ulaşım, tasarım ve inşaat, tarım, su kaynakları ve yeşil atık sistemleri gibi pek çok sektörel girişimi içeren çevreci bir yapılanma modelidir. Bu modelin gerçekleştirilmesi için devletin ve yetkili organların ilgili kuruluşlara yapacağı yatırım yeşil ekonomiye geçişi kolaylaştıracaktır. bk. Şahin, *Yeşil Yeni Düzen*, 15. Avrupa Birliği’nin 27 üye ülkesi de Avrupa Birliği’ni 2050 yılına kadar iklim açısından nötr ilk kıta yapma hedefi ile Avrupa

2. İslâm Hukuku Genel Prensiplerine Göre Kent Tasarımında Dikkat Edilecek Hususlar

İslâm hukukunda fiillerin sınırlarını emir ve nehiyler belirlemiştir. Emir ve nehiyler ise naslardan istihrâc edilmiştir. Bu sebeple her konuda olduğu gibi İslâm mimarisinin sınırları da nasslar tarafından belirlenmiştir.¹⁸

İslâm mimarisinin temel özellikleri olarak; mahremiyete (özel alana) riâyet, israf ve savurganlıktan kaçınma, yapıların inşâsında kible yönüne dikkat edilmesi, meskenlerde canlı tasvirinin nehyedilmesi, tezyinde altın-gümüş vb. kullanımının kerih görülmesi, süslemede estetik öğeler kullanılması şeklinde özetlenebilecek bazı unsurlar bulunmaktadır.¹⁹ İslâm hukuku genel prensiplerine göre kent tasarımında dikkat edilecek hususlar başlığı altında zikredilecek mimari unsurlar eko-kent tasarımından hareket edilerek oluşturulmuştur. İslâm mimarisinde dikkate alınan pek çok husus bulunmakla birlikte çalışmada eko-kent tasarımında dikkat edilen prensipler ile İslâm imar hukukunda göz önünde bulundurulmuş ortak ilkeler değerlendirilmiştir.

2.1. Yeşil Alanların Artırılması

İslâm hukuku vahiy kaynaklı olmakla birlikte insanı merkeze alan bir hukuk sistemidir. İslâm dini, insanı muhatap aldığı için kişilerin en temelde sağlıklı bir bedene ve zihne sahip olmalarını istemiştir. Nitekim Şârii akıllı ve sağlıklı bireyleri dinen sorumlu kılmıştır. Bunun içindir ki ibadetler ve hukuki sözleşmeler, sağlıklı bir zihne sahip olma ile bedenen olgunlaşmayı kasteden âkil ve bâliğ olma şartına bağlanmıştır.²⁰ Bu iki unsur İslâm hukukunun temel gayeleri olarak bilinen mâkâsıdu's-şerîa içerisine dahil edilmiştir. Makâsıdu's-şerîanın zâruriyyât ismiyle bilinen beş maslahatı içerisinde *nefs* ve *akıl* gibi iki temel maslahatın korunmasına yer verilmiştir.²¹ Dinen sorumlu olan insan aynı zamanda zarûriyyât içerisinde dolaylı olarak yer alan çevrenin korunmasından da mesuldür. Bu bağlamda Şâriin bir diğer maksadı olan çevrenin korunması da *nefs* ve *akıl* gibi maslahatlar içerisinde mündemiçtir. Dolayısıyla insanın sorumluluğu ve çevrenin korunması insan maslahatına dahildir. Bu maslahatlar

Yeşil Mutabakatını gündemlerine almışlardır. Bu mutabakatın içerdiği amaçlardan birisi de daha yeşil yaşam tarzları için binaların yenilenmesidir. European Union (EU), "https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (erişim 22 Temmuz 2023)", *A European Green Deal*, ts.

¹⁸ Yahya Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân fi manzûru'l-İslâm* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1430/2008), 123.

¹⁹ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 169-183.

²⁰ Necmuddin Ebî Rebi' Süleyman et-Tûfî, *Şerhu muhtasarı'r-ravza*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987), 1/180; 2/143, 553.

²¹ Ebû İshak İbrahim b. Musa el-Gırnati Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerîa*, thk. Abdullah Diraz (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1425/2004), 1/325.

üzerinde kul hakkı ve Allah hakkı ortak olmakla birlikte Allah hakkının ağır bastığı vurgulanarak önemine işaret edilmiştir.²² Özetle insanın bedenen ve ruhen sağlıklı olması, dinî ve hukuki açıdan sabittir. İnsanın sağlıklı olması, sağlıklı bir çevrede yaşaması ile yakından ilgilidir. Pozitif hukuka göre de sağlıklı bir çevrede yaşamak en temel insan hakkıdır.²³ Devletin bu kapsamda “sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek” amacına ma’ruf yerleşme hürriyetini kanunlarla sınırlayabileceği anayasada açıkça ifade edilmiştir.²⁴ Ayrıca DSÖ Avrupa Bölge Ofisi tarafından Sağlıklı Kentler Projesi kapsamında bir hareket yürütülmektedir. “Herkes için sağlık” sloganını kullanan bu harekete göre kentlerde, sağlıklı, güvenli ve yaşanabilir bir şekilde tüm vatandaşların mutlu olacağı bir çevre oluşturulması amaçlanmaktadır.

Yeşil alanların insanın ruh ve beden sağlığı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, yeşil alanların artırılmasının insanın hayat kalitesine ve yaşam süresine olumlu etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır.²⁵ Yeşil alanların insan sağlığına olumlu etkilerinin²⁶ yanında sel gibi doğal afetleri engelleyici fonksiyonu da bulunmaktadır.²⁷ Orman yangınları, bilinçsiz ağaç kesimi, beton yapıların yaygınlaştırılması ve nüfus alanlarının artışına bağlı olarak taşradaki boş arazilerin şehirleştirilmesi yeşil alanların eksilmesine yol açan temel etmenlerdir. Plansız kentleşme ile bina kütlelerinden oluşan bir yerleşim tarzının yaygınlaşması yeşil alanların azalması sonucunu doğurmuştur.²⁸ Dünya Sağlık Örgütü, kentlerde kişi başına düşen yeşil alanın en az 9 metrekare olması gerektiğini tavsiye ederken, Türkiye’de bu oranın oldukça düşük olduğu

²² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/220.

²³ “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkında sahiptir.” md. 56. T.C., “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Mevzuat/Kanunlar/Anayasa.pdf> (Erişim 29 Eylül 2023).

²⁴ bk. md. 23. T.C., “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”.

²⁵ Bu konuda yapılan bir çalışma, kişi başına düşen yeşil alan miktarı ile kalp krizi, doğal ölüm ve intihar oranının azaldığını ortaya koymaktadır. bk. Abdullah Akpınar - Murat Cankurt, “Türkiye’de Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı ile Ölüm Oranı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2015), 101-107.

²⁶ Evinin etrafında yeşil alan eksikliği bulunan insanların stres oranının daha fazla olduğu ve parklara gitme ihtiyacı duydukları gözlemlenmiştir. Yeşil alanların oranının artırılmasının kişideki stresi azalttığını İsveç örneğinde ortaya koyan bir çalışma için bk. Patrik Grahn - Ulrika A. Stigsdotter, “Landscape Planning and Stress”, *Urban Forestry&Urban Greening* 2 (2003), 001-018.

²⁷ Karataş - Kılıç, “Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar”, 65.

²⁸ Covid 19 pandemisi sonrasında kentlerdeki yeşil alanların yetersizliğine işaret eden ve açık-yeşil alanların kentlerin özellikleri dikkate alınarak bütüncül bir şekilde kurgulanması gerektiği sonucuna varan bir çalışma için bk. Sinem Özdede vd., “Pandemi Sonrası Dönemde Kişi Başına Düşen Kentsel Yeşil Alan İhtiyacını Yeniden Düşünmek”, *idealkent* 12/Covid-19 Özel Sayısı (2021), 381.

gözlemlenmektedir. Hatta bu oran, bazı kentlerde kişi başı 1 metrekareye kadar düşmektedir.²⁹

Kent planlaması ve tasarımında diğer alanları bütünleştiren denge unsuru³⁰ yeşil alanların eko-kent oluşturmadaki ihtiyaç ve gerekliliğini ortaya koyduktan sonra İslâm hukukunda yeşil alanların önemine değinmenin sırasındır. Çevrenin korunmasına âyet ve hadislerde değinilmiştir. Mesela, Hz. Peygamber'in "Her kim insan ve hayvanların gölgelediği sedir/selvi ağacını gereksiz yere keserse Allah onu baş üstü cehenneme atar"³¹ hadisi yeşil alanları korumanın önemine işaret etmektedir. Nassların yanı sıra İslâm fakihlerinin uygulamaları da yeşil alan oluşturmaya teşvik etmektedir. Fukahâdan İmam Evzâî'nin Şamda mescitlere ağaç dikilmesine cevâz veren hükümleri, mezhebi Endülüs'te yayıldıktan sonra o bölgede uygulanmıştır.³² Onun verdiği fetvâ üzerine Kurtuba Câmii ve Meriyye Câmii avlularında nârenciye ve limon ağaçları dikilmiştir.³³ Hanefî fakihî İbn Emîru Hâc'ın (öl.879/1474) da mescide ağaçlar dikilmesine cevâz veren ve bu ağaçların meyvesinden istifade edilmesini öven ifadeleri bulunmaktadır.³⁴ Bu görüşlere dayanarak İslâm dünyasında câmilere ağaç dikilmesinde bir beis görülmemiştir.³⁵

Özellikle Mâlikî fakihlerin verdikleri fetvalarda meyve ağacı, ekin veya herhangi bir ağaç türüne zarar verenlerin bu zararı tazmin etmeleri gerektiğine hükmedilmiştir.³⁶ İslâm hukukunda bir kişinin bahçesindeki ağacı kesen veya ağacın dalına/meyvesine zarar veren kimselere verdikleri bu zarar tazmin ettirilmiştir. İnsanların sahipsiz bile

²⁹ Karataş - Kılıç, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar", 71.

³⁰ Bensu Cüce - Veli Ortaçeşme, "Kentsel Yeşil Alanlara Erişilebilirlik", *Peşaj- Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi* 2/2 (2020), 67.

³¹ Suleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *es-Sunen* (Mısır: Matbaatu's-Saade, 1370/1950), "Edeb", 5/ 158-159.

³² Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 157.

³³ Yahya Vezîrî, *el-İmâretü'l-İslâmiyye ve'l-bîe* (Kuveyt: Âlemü'l-Ma'rife, 1425/2004), 223.

³⁴ Kudüs'teki Mescid-i Aksa bahçesine ağaç dikilmesi hususunda kendisine sorulan soruya verdiği fetvaya göre, İbn Emîr Hâc başlangıçta ibadet mahalline zarar vereceği kaygısı ile mescid bahçelerine ağaç dikilmesini caiz bulmamıştır. Ancak Halep'e gittikten sonra orada cami bahçelerine ağaç dikildiğini görerek, bu yasağı kaldırılıp aksine ağaç dikimini teşvik etmiştir. Söz konusu fetva için bk. Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Emîr Hâc, *Ta'rifu'l-müstersid hükmü'l-girâs fi'l-mescid*, thk. Beşir Abdullah Gani Berekat (Kudüs: y.y. t.y.), 3-5.

³⁵ Zeynüddin İbrahim Muhammed İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebî Hanife en-Numan*, thk. Zekeriyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/1999), 24; Muhammed Cemaluddin el-Kâsumî, *İslâhu'l-mesâcid mine'l-bid'i ve'l-avâid* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1431/2009), 237.

³⁶ İsa b. Musa et-Tüeylî, *Kitâbu nefyi'd-darâr (Kitâb fi ahkâmi'l-imare)*, thk. Ferid bin Süleyman - Muhtar et-Tüeylî (Tunus: Merkezü'n-Neşri'l-Câmiî, 1424/2003), 162-163; Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim İbnü'r-Râmî, *el-İlân bi ahkâmi'l-bünyân* (Tunus: Merkezü'n-Neşri'l-Câmiî, 1420/1999), 200.

olsa bir ağaca verdikleri zarar oranında cezalandırılmaları yönünde fetva verilmesi³⁷ kamu hakkını tazmin yanında doğaya verilen değer bir göstergesidir. İslâm hukukunda, ağacın yaşayan (hayy) bir canlı olduğu düşünülmüştür. Fakihler ağacı insan gibi büyüyecek bir canlı olarak düşünüp ağaca verilecek zararı buna göre takdir etmiştir.³⁸ Hatta hayvanlar tarafından yenilmiş ekinin “tıpkı cenin gibi satılamayan ama diyeti gerektiren”³⁹ şeklinde tanımlanması büyümemiş bir canlı olarak görüldüğüne delâlet etmektedir. Fetvalarda yeşile ve doğaya verilen zararın “fesâd”⁴⁰ olarak nitelenmesi⁴¹ de İslâm hukukunda doğaya verilen zararın yalnızca mala verilen zarar olarak telakki edilmediğini göstermektedir.

Eko-kentler için hayati önemdeki yeşil alanlar, İslâm’daki bahçe inşası ile karşılanmıştır. Bundan dolayıdır ki İslâm imar hukukunda şehirlerde geniş bahçeler yapılması, doğal manzaranın güzelleştirilmesi, çiçeklendirilmesi, insanların toplanabileceği ve sosyalleşebileceği alanlar oluşturulması önerilmektedir.⁴² Bu bahçeler yapılırken bulunması gereken özellikler; ağaçların ve bitkilerin bulunması, israfa varmayan uygun sulama sistemlerinin kullanılması, güneşten koruyacak oturma alanlarının bulunması, güzel kokulu bitkilerin ekilmesi, kuş civıltılarıyla dolu ortam oluşturulması, İslâm hat sanatının süslemede kullanılması gibi hususlar şeklinde özetlenmiştir.⁴³ Yeşil alanlar ayrıca sıcak hava oluşmasını de önlemektedir. Kentlerdeki sıcak havayı emerek serin bir ortam oluşturmakta ve kentsel ısı adalarının oluşmasını engelleyici işlev görmektedir.⁴⁴ İslâm mimarisi sıcaklığı düşüren yeşil alanların oluşturulması ve ağaçlık bölgelerin meydana getirilmesi hususunu ilke olarak benimsemiştir.⁴⁵ Bu amaçla buldukları yerin sıcaklığını birkaç dereceye kadar düşürdüğü bilinen yeşil alanların çoğaltılmasına İslâm mimarisinde dikkat edilmektedir.⁴⁶

Eko-kentlerin bir diğer özelliği yeşil alanların artırılması ile elde edilecek temiz ve sağlıklı havadır. İslâm hukukunda makâsıdu’ş-şerîa bağlamında insanın akıl ve beden

³⁷ İsa b. Musa et-Tüteylî, *Kitâbu’l-cidâr* (Riyad: Mektebetü’l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1417/1996), 309.

³⁸ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi’ d-darâr*, 167.

³⁹ Mâlikî fakih İbn Kâsım tarafından verilen fetva için bk. et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi’ d-darâr*, 195-196.

⁴⁰ Âyet-i kerimede “Ekinleri ve hayvanları telef etmek” şeklinde ifade edilen fesâd, lafzî olarak anlaşıldığı gibi, insanlığın huzurunu bozmaktan kinâyeye olduğu yorumu da yapılmıştır. bk. *Yüce Kuran ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, çev. Abdülkadir Şener vd. (İzmir: Tıbyân Yayıncılık, 2016), 2/205.

⁴¹ İbnü’r-Râmî, *el-İ’lân*, 213.

⁴² Vezîrî, *el-Umrân ve’l-bünyân*, 205.

⁴³ Vezîrî, *el-İmâretü’l-İslâmiyye ve’l-bîe*, 216-220.

⁴⁴ Gökalp - Yazgan, “Kentsel Tasarımda Kent Ekolojisi”, 31.

⁴⁵ Vezîrî, *el-İmâretü’l-İslâmiyye ve’l-bîe*, 207.

⁴⁶ Vezîrî, *el-İmâretü’l-İslâmiyye ve’l-bîe*, 206.

sağlığının korunması esastır.⁴⁷ Eko-kent tasarımı ile İslâm hukukunun amaçları arasında yeşil alanların oluşturulması bakımından ortak bir hedef olduğu görülmektedir. İslâm medeniyetinde şehirlerin inşasında hastalıklardan korunmak için havasının güzel ve temiz olmasına dikkat edilmesi, ekim alanlarının ve otlakların geniş olması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁸ İslâm medeniyetinin “bahçe mefhumunu firdevs ve cennet tasvirinden alan”⁴⁹ İslâm imar anlayışının yeşil alanların oluşturulmasının en güzel örneklerini verdiği bilinmektedir.⁵⁰ Bu örneklerin neden Endülüs bölgesinde olduğu ve Mâlikî fakihlerin imar alanında eser telif ettiği soruları ise araştırılmaya muhtaçtır. Batı’da oluşturulan İslâm medeniyetinin mimari hükümlere ağırlık verme sebebi Müslüman şehirleri oluşturma amacından kaynaklanabilir. Nevâzil edebiyatının en güzel örneklerini verdiği bu coğrafya yeni ortaya çıkan farklı konuları ele aldığından, imara ilişkin hükümler burada ortaya çıkmış da olabilir. Sebep her ne olursa olsun literatürden hareketle İslâm medeniyetinde uygulanan bu ilkelere riâyet edilebilir. Kent tasarımında yeşil alanlar oluşturulabilir ve bu alanların muhafazası için hukuki düzenlemeler yapılabilir.

2.2. Her Türlü Zararın Giderilmesi

Hızlı ve çarpık kentleşmenin sebep olduğu doğa tahribatını engellemek, İslâm hukukunun gözetmiş olduğu temel amaçlar kapsamındadır. Nitekim İslâm hukukunda zâurât-ı hamse olarak adlandırılan korunması gereken beş temel zorunlu maslahat içerisine çevrenin müstakil olarak alınmasını öneren anlayışa göre⁵¹ doğayı korumak ve çevreye verilen zararı önlemek de zârûriyyât içerisinde yer almalıdır. Buna karşın çağdaş fakihlerden Yusuf el-Kardâvî’ye göre ise, çevrenin korunması zaten beş zorunlu maksadın kapsamında dolaylı olarak yer almaktadır.⁵²

İslâm dininde doğaya ve çevreye verilecek her türlü zarar, hukukun temel ilkelerinden zararı giderme kapsamında değerlendirilir. Hz. Peygamber küçük bir zarar olarak nitelenebilecek yoldaki taş, diken, insanlara eziyet veren herhangi bir şeyin

⁴⁷ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 1/326.

⁴⁸ Ebû Zeyd Velîyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddimetü İbn Haldun* (Dımaşk: Dâru Ya’reb, 1425/2004), 2/15-16; Keskin - Koşum, “İslâm İmar Hukukunun Kaynakları ve Bu Alanda Geçmişten Günümüze Yapılan Çalışmalar”, 280.

⁴⁹ Vezîrî, *el-İmâretü'l-İslâmiyye ve'l-bîe*, 214.

⁵⁰ Örneğin, Zirî Hanedanlığı döneminde (h. 972-1148)Gırnata şehrinde özellikle Beyyâzîn mahallesindeki evlerin bahçe düzenlemelerinde çiçek ve ağaç dikimine önem verildiği görülmektedir. bk. Meryem Kâsım Tavîl, *Memleketü Gırnata fi ahdi benî Zirî el-Berber* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 298-305.

⁵¹ Fatma Hazar, “Eko-Fıkıh Ekseninde Yeni Bir Makasidu’ş-Şeria Tasnifinin İmkânı (Çevrenin Zaruriyyat Kapsamına Alınması Hakkında)”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (2022), 293-323.

⁵² Yusuf el-Kardâvî, *Riâyetü'l-bîe fi şerâti'l-İslâm* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 1422/2001), 47.

kaldırılmasını sadaka verme⁵³ sevabı ile müjdelemiştir. Dolayısıyla Müslüman şehir yöneticilerinin kente gelebilecek zarar konularında her türlü tedbiri almaya çalışacakları muhakkaktır. Nitekim fıkıh kitaplarında fakihlerin zararı giderme konusunda kapsamlı hükümlere yer verdiği görülmektedir. Bu tedbirlerin çevre ile ilişkili olanlarının, daha ziyade toprak, ekin gibi zirâi ürünler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Mesela, bir kimsenin hayvanının başkasının ekinine zarar vermesi durumunda sahibinin kusurunun olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu örnekte hayvanın başında çoban olup olmamasına bakılır, eğer yoksa hayvan sahibi kusurlu sayılarak zararın tazmin edilmesi yoluna gidilir.⁵⁴ Benzer bir konu, zirâi ürünlere verilen zararın durumu Mâlikî fakihî İbn Kâsım'a sorulmuştur. İbn Kâsım, henüz tohum halinde olan ürünleri, olgunlaşıp satılacak duruma gelmiş zirâi mahsul şeklinde düşünmüştür. Buna göre ürünlerin bedelinin ödenerek zararın tazmin edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁵

İslâm hukukunda fakihlerin zarar kapsamında değerlendirdiği hükümlerde sadece kişilere değil yeşil alanlara da dikkat edildiği görülmektedir. Örneğin, bir kişinin ağacının komşu evin duvarına zarar verme durumunun tartışıldığı meselede fakihler durumu incelemişlerdir. Eğer ağaç ev yapılmadan önce de orada bulunuyor ise kesilmesine cevâz vermemişlerdir.⁵⁶ Ağaç sonradan dikildiyse kişinin mülkiyet hakkının zarar görmesi sebebiyle ağacın kesilebileceğine hükmetmişlerdir. Duvarla ilgili başka bir konuda ise duvarın ortak bir yola eğilmesi durumunda insanlara verdiği zararı defetmek için sahibinin o duvarı yıkmasına hükmedilmiştir.⁵⁷ Verilen hükümler değerlendirildiğinde kişilerin korunması gereken hakları öncelenmiş ve mülkiyet hakkı dikkate alınmıştır. Ancak zarar konusunda fakihlerin doğanın (ağaç, ekin, bahçe) hakkına da riâyet ettikleri dikkati çekmektedir.

İslâm hukukunda maslahatın sağlanması ve mefsedetın giderilmesi genel ilkedir.⁵⁸ Aynı zamanda zararın engellenmesi önemli bir husus olarak görülmüş ve fakihler hükümlerinde zararın giderilmesi prensibini dikkate almışlardır. Yukarıda sayılan yeşile verilen zararlar dışında, eko-kent tasarımında dikkat edilmesi gereken diğer hususlar zararın engellenmesi kapsamında değerlendirilebilir. Bu önemli zararlardan bir diğeri, trafik yoğunluğunun azaltılmasıdır. Bu probleme çözüm olarak araçların yeşil yakıt teknolojisine geçmesi gibi uygulamalar çevre bilimciler tarafından tavsiye edilmektedir. Trafığe bağlı bir başka zarar, insan sağlığına olumsuz etkileri sebebiyle havaya salınan

⁵³ “Yoldan taş, diken, kemik gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır.” Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra Tirmizî, *Sahîhu't-Tirmizî* (Mısır: Matbaatu'l-Mısriyyeti'l-Ezher, 1350/1931), “Birr”, 13/36.

⁵⁴ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 349-350.

⁵⁵ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 357.

⁵⁶ İbnü'r-Râmî, *el-İ'ân*, 221.

⁵⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 75.

⁵⁸ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/340-341.

zararlı gazlardır. Bunların giderilmesi İslâm hukukunda dikkate alınan zarar-ı eşeddin zarar-ı ehaff ile giderilmesi⁵⁹ kapsamında değerlendirilebilir. Buradan hareketle araç kullanımının azaltılması gibi tedbirler, karbon salınımı ve zararlı kimyasalların doğaya vereceği zararı azaltacağı için bu madde içerisinde görülebilir. Nitekim Mısır kenti mimarisi üzerine yapılan bir araştırmada, araçların tarihi ve turistik bölgelerin dokusuna verdiği zarara dikkat çekilerek bu zararın giderilmesi önerilmektedir.⁶⁰ Günümüzde trafik ile ilgili zararın artık mekânları aşarak, insanları ve diğer canlıları tehdit eder boyuta geldiği bilinmektedir. Bu durum dikkate alınarak eko-kent ve İslâm hukukunun ortak bir amacı olan zararı gidermek prensibine göre trafiğin sebep olduğu kirliliği azaltmak için yeşil yakıtların kullanımı teşvik edilebilir.

2.3. İsrafın Engellenmesi ve Tüketim Anlayışının Değiştirilmesi

Doğaya verilecek zararın önlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli ilke, İslâm hukukunun her konuda dikkat edilmesini önerdiği “israf etmeme” ilkesidir. “Fakat kesinlikle savurganlık etmeyin, çünkü Allah savurganlık edenleri sevmez.”⁶¹; “Yiyin için, fakat savurganlık etmeyin.”⁶² âyetleri israf etmemeyi emreder. Ayrıca Hz. Peygamber abdest alırken bile israf edilmemesi gerektiğini “Akmakta olan bir nehrin kenarında olsan bile.”⁶³ ifadesiyle belirtmesi, çevresel kaynakların idareli kullanımı hususunda sahâbileri eğittiğini göstermektedir. İslâm hukukunda kısıtlı suyun kalması durumunda ekinlere mi hayvanlara mı öncelik verileceğinin tartışılması⁶⁴ su kullanımını konusunda maslahata riayet edildiğini göstermektedir. İsraf söz konusu olduğunda değinilmesi gereken en önemli konulardan birisi; suyun kullanımınıdır. Dünya popülasyonunun artması, iklim değişikliği, kirlilik gibi pek çok sebeple baş gösteren su ihtiyacının giderilmesinde suyu akılcıca ve tasarruflu kullanmayı sağlayacak yöntemlerin⁶⁵ uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Klasik kaynaklarda su ile ilgili ele alınan başlıca konular; su ihtiyacı için kuyuların açılması,⁶⁶ kuyuların korunmasına dikkat edilmesi⁶⁷ suyun önemine ve israfı engellemeye yönelik verilen fikhî hükümlerdir. Bu hükümlerde göze çarpan husus kaynakların korunması ve israf

⁵⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 76.

⁶⁰ ed-Dirâsâti't-Tahtîtiyye ve'l-İmâriyye, *Usesu't-tasmîm el-mi'mârî ve't-tahtîtil-hudârî fi'l-usûri'l-İslâmiyyeti'l-muhtelifeti bi'l-âsâmeti Kâhire* (Manzimetü'l-avâsım ve'l-müdünü'l-İslâmiyye, 1990), 527.

⁶¹ *el-En'am*, 6/141.

⁶² *el-A'raf*, 7/31.

⁶³ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce*, thk. Halil Me'mun Şiha (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1996), “Tahâret”, 48.

⁶⁴ Muhammed b. Huseyin Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 217.

⁶⁵ Roaf vd., *Ecohouse: A Design Guide*, 216-221.

⁶⁶ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 168.

⁶⁷ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 162-163.

etmemedir. Buna göre eko-kentlerin tasarımında çevreyi ve kaynaklarını sömürmeyen, kendi tüketimini kendisi karşılayan şehirlerin oluşturulması dini anlayışa uygun bir inşâ faaliyetidir. Bu kapsamda yenilenebilir enerji kaynakları oluşturmak ve atık üretimini en aza indirmek israfı önleme çerçevesinde eko-kent tasarımına katkı sağlayabilir.

Eko-kent tasarımlarında dikkat edilen bir diğer özellik, enerji kaynaklarının tasarruflu kullanımudur. Bu bağlamda güneşin bir enerji kaynağı olarak kullanılması gündeme gelmektedir. Güneş enerjisini depolayarak havanın veya suyun ısıtılmasında kullanılması şeklinde tanımlanabilecek⁶⁸ güneş enerjili ısıtma sistemlerinin evlerde ve şehirlerde kullanımı artırılabilir. Bu şekilde güneş enerjili şehir modellerinin örnek alınması, kendine yetebilen ve tüketimin değil üretimin bir parçası haline gelen eko-kent tasarımı için önemli bir adımdır.

İslâm hukukçuları ve eko-kent tasarımcıları çevresel kaynakların israf edilmemesi ortak amacını taşımaktadır. İslâm imar hukukunda uyulması gereken ilkelerin başında israf ve savurganlığın önlenmesi ve kaynakların iktisadî kullanımı gelmektedir.⁶⁹ Tüketim anlayışını değiştirecek bazı uygulamalar bu madde kapsamında akla gelmektedir. Mesela, günlük hayattaki israfı en aza indirecek sıfır atık uygulamaları, plastik poşet kullanımının sınırlandırılması, su tüketiminin azaltılması ve suların geri dönüşüme kazandırılması, ev ve işyeri aydınlatılmasının tasarrufa uygun şekilde yapılması gibi uygulamalar eko-kent tasarımında günlük hayatta uygulanabilecek temel düzeydeki planlamalardır.

İslâm imarına ilişkin hükümlerde de tüketim anlayışına yönelik bazı ilkeler göze çarpmaktadır. Bu hükümlerde geçici dünya nimetlerine tamah etmemek amaçlandığı gibi, imkanların orantılı kullanımına dikkat etmek ve aşırıya kaçmamak hedeflenmektedir. Bu bağlamda Müslümanların evlerinin ve odalarının inşasında ve tefrişinde bu husus dikkate alınmıştır.⁷⁰ Bu durum Müslümanların evlerinin estetik ve çağdaş donanımlardan uzak olması anlamına gelmemektedir. Aksine İslâm imar ve inşasında, imkânların ölçülü kullanımına dikkat edilmekte ve israftan kaçınmak önerilmektedir.⁷¹

İslâm hukukunda ihtiyaçlar öncelik sırasına göre belirlenmiş ve bunlar zarûriyyât, tahsiniyyât ve hâciyyât şeklinde sıralanmıştır.⁷² Harcamaların da bu sıralamaya göre yapılması önerilmiştir. Buna göre zarûriyyât dururken hâciyyâta veya hâciyyât dururken tahsiniyyâta harcama yapmak israf olarak görülmüştür. Ümmetin

⁶⁸ Roaf vd., *Ecohouse: A Design Guide*, 200.

⁶⁹ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 172.

⁷⁰ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 174.

⁷¹ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 175.

⁷² Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/332.

çoğunluğu için zararlı mefsedetlerden olan israfın ortadan kaldırılması gerekir.⁷³ Zira kaynakların gereksiz ve aşırı kullanımı sadece günümüz insanları için değil, gelecek nesiller için de önemli bir tehdittir. Dünya emanetinin sonraki kuşağa güvenle teslim edebilme sorumluluğu toplumun tamamına düşmektedir. Müslümana yakışan ise yaşamının her alanında ölçülü, dengeli davranması ve israftan kaçınmasıdır. İslâm hukukunda suyun kullanımının ihtiyaç ile sınırlandırılması⁷⁴ bu konuda uyulacak ilke hakkında ipucu vermektedir.

2.4. Doğadan Eşit İstifadenin Sağlanması

Doğal alanlardan, nehirlerden, kıyı şeritlerinden, sulak alanlardan herkesin istifade etmesi en temel vatandaşlık hakkı olmasının yanı sıra eko-kentlerin de başlıca özelliklerinden birisidir. Fakihler bu alanların tüm vatandaşların ortak mülkiyetinde olduğunu söylemişlerdir.⁷⁵ Dolayısıyla İslâm hukukunda bu gibi yerler herkesin eşit şekilde faydalanması gereken kamu malları olarak nitelenmiştir.⁷⁶

Eko-kentlerin inşasında ortak alanların dizaynında kamunun hakkına riâyet edilmelidir. Park ve bahçe tasarımında şehir bahçeleri gibi herkesin yararlanabileceği alanların oluşturulması bu madde kapsamında eko-kent inşasında kamunun istifadesine sunulan imkânlar arasındadır. Kamunun ortak faydalandığı bu alanların kullanımı kimse tarafından kısıtlanamaz ve buralarda kimseye ayrıcalık gösterilemez.⁷⁷ Örneğin güneş ve hava gibi doğal kaynaklar kamu istifadesindedir. İslâm hukukunda bu kaynaklar üzerinde kimsenin başkasını engelleyecek tasarrufta bulunmasına izin verilmemiştir. Bu bağlamda İmam Mâlik tarafından verilen bir fetvada komşunun evinde yapacağı tasarrufla komşusunun evine girecek güneşi engellemesi uygun bulunmamıştır. Aynı şekilde kişinin komşusunun evine esecek rüzgara engel olması da caiz görülmemiştir.⁷⁸ Eğer böyle bir engelleme durumu gerçekleşirse komşu bu tasarrufundan men edilir.⁷⁹ İmam Mâlik'in bu fetvası imarla ilgili diğer hükümlerde olduğu gibi "başkasına zarar vermeme" ilkesine dayandırılmakla birlikte herkesin ortak kullanımında olan güneşlenme, hava alma hakkı gibi temel insani hakların

⁷³ Muhammed Tahir b. Âşur, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Mehmet Erdoğan - Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006), 122-123.

⁷⁴ Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 218.

⁷⁵ Yakub b. İbrahim Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1400/1979), 95; Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 214-215.

⁷⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-velâyâtü'd-diniyye* (Kuveyt: Mektebetü Dârü İbn Kuteybe, 1410/1989), 235-236.

⁷⁷ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 237; Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 214.

⁷⁸ İsa b. Musa et-Tüeylî, *Kitâbu nefyi'd-darar* (*Kitâbu fi ahkâmi'l-imare*), thk. Ferid bin Süleyman - el-Muhtar et-Tüeylî (Tunus: Merkezi'n-Neşri'l-Câmiî, 2003), 175; İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 73.

⁷⁹ et-Tüeylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 170.

engellenmemesi ve insanların eşit istifadesine sunulması vurgulanmaktadır. Nitekim kişinin kendi hakkının bitip başkasının hakkının başladığı sınırdan kamu hakkı devreye girmektedir. Kamu hakkının korunması ise korunması gereken temel maslahatlar arasında görülmektedir.⁸⁰

İslâm'a göre doğa üzerinde kimsenin tahakküm kurmasına izin verilmemiş, doğadan herkesin ortak bir biçimde faydalanmasına dikkat edilmiştir.⁸¹ Bunun içindir ki, yukarıdaki fetvada olduğu gibi kişinin evindeki ışık, hava alma ve manzara hakkına engel olunamaz.⁸² Nitekim İslâm imar hukukunda uzun binalar yapılmasının nehyedilmesinin bir gerekçesinin komşu evlerin havasını ve güneşini engelleyerek onları zarara uğratmak olduğu ifade edilmiştir.⁸³ Bu bağlamda eğer kişinin evine açtığı pencere, başkasının gün ışığını kapatıyorsa bu pencere yıktırılır.⁸⁴ Benzer bir durum, kişinin ağacının komşusunun duvarına kadar büyümesi ve yayılması sonucu komşusunun hava alma hakkını ihlal etmesinde de geçerlidir. Bu hükümler zararın izâle edilmesi ilkesine göre verilmiştir.⁸⁵ İbn Sahnûn'a göre böyle bir durumda komşunun zararının giderilmesi için ağaç kesilir/budanır.⁸⁶ Ağacın dallarının komşunun bahçesindeki gökyüzü manzarasını engellemesinde de hüküm aynıdır.⁸⁷ Tüteylî, Mâlikî fakih İbn Kâsım'ın bu konuyla ilgili bir fetvasını aktarmaktadır. Bu fetvaya göre, kişinin evinin duvarı komşusunun manzarasını engellerse bu duvar yıkılır. İlgili pasajda İbn Kâsım, bu hükmünü kimsenin başkasının hava alma hakkına engel olunamayacağı ile gerekçelendirmektedir.⁸⁸

Herkesin kullanımına açık alanlardaki durumun ne olacağına ilişkin fikhî hükümler genellikle zarar çerçevesinde şekillenmektedir.⁸⁹ Mesela, yol kenarında bulunan bir ağacın kesilmesi, ancak yoldan geçenlere zarar vermesi şartına bağlanmıştır.⁹⁰ Nitekim Tüteyli, Mâlikî fakih İbn Kâsım'a sorulan fetvada bu durumu, "Müslümanların yoluna verilen zarar"⁹¹ şeklinde ifade ettiğini aktarmaktadır. Fakihin bu fetvadaki "yol" ile kamu malını kastettiği ilk akla gelen yorumdur.⁹² Bunun dışında,

⁸⁰ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 1/649.

⁸¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 97.

⁸² et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 172.

⁸³ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 72-73; Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 185.

⁸⁴ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 176; İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 71.

⁸⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 74.

⁸⁶ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 326, 332, 337-338; et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 173-174.

⁸⁷ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 221-223.

⁸⁸ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 110; İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 56.

⁸⁹ Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 214.

⁹⁰ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 339.

⁹¹ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 183.

⁹² et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 339.

Müslümanların ortak kullanım alanlarındaki diğer yollarda, çarşılarda veya kendi bahçelerindeki alanların kısıtlanması durumları zarar olup olmamasına göre değerlendirilmiştir.⁹³ Eğer zahir ve büyük bir zarar varsa söz konusu tasarruf caiz görülmemiştir.⁹⁴ Ancak buradaki zarar durumu ile kişi mülkiyeti çatışır, mülkiyetin devamına hükmedilmiştir. Mesela, kamulaştırılacak bir alanın ortasında bir adamın evi varsa, devlet o evin bedelini ödeyerek kamulaştırma hakkına sahiptir. Ancak bu hak adamın rızasına bağlıdır.⁹⁵ Bu da İslâm hukukunda bireysel mülkiyet hakkının dokunulmazlığını ve kamu hakkına önceliğini⁹⁶ ifade etmesi açısından dikkat çekicidir.

Özetle, kamu hakkı olarak nitelenen topluma ait alanlarda herkesin ortak yararlanma hakkına İslâm hukukunda ve eko-kent tasarımında dikkat edildiği görülmektedir. İslâm hukukunda bireysel mülkiyet koruma altına alınmıştır. Ancak bu hakların kullanımında başkasının hakkını engellemek ve başkasına zarar vermemek ölçü alınmıştır.

2.5. Ölü Arazilerin İhyâsı

Eko-kent tasarımında kullanılmayan arazilerin tarıma kazandırılması şeklinde ifade edilen araziler, İslâm hukukundaki *ihyâu'l-mevât* arazilerini akla getirmektedir. *ihyâu'l-mevât*; imaret ve iskândan uzak, kimsenin tasarrufunda olmayan, belli bir sahibi bulunmayan, bu sebeple ortak kullanım alanında varsayılan arazi türüdür.⁹⁷ Bu araziler ikiye ayrılmaktadır: İlki, nehirler ve adalar gibi herkesin istifadesine sunulan araziler.⁹⁸ İkinci kısmı ise *ihyâ* edilerek imara kazandırılabilen arazilerdir.⁹⁹ İkinci türde yer alan arazilerin kişinin mülkiyetine geçmesi o arazinin *ihyâ* edilmesine/ekilip biçilerek kullanıma kazandırılma şartına bağlanmış, hatta bu hüküm bir kâideye dönüşmüştür.¹⁰⁰

⁹³ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 97-98.

⁹⁴ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 261-263.

⁹⁵ et-Tüteylî, *Kitâbu'l-cidâr*, 306-308; İbnü'r-Râmî, *el-i'lân*, 193-194.

⁹⁶ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/649.

⁹⁷ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 63; Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, "İhyâu'l-mevât", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1404/1983), 2/238.

⁹⁸ Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, "İhyâu'l-mevât", 2/240.

⁹⁹ Bu arazilerin *ihyâ* edilerek mülkiyete geçmesi Hz. Peygamber'in şu hadisine dayandırılmıştır: "Kim ölü bir araziye *ihyâ* ederse onun mâliki olur." bk. Ebû Abdullah el-Asbahî Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1997), "Akdiyye", 2/24; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "el-Hars ve'l-muzarâa", 15; Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin Beyhâkî, *Kitâbu's-Suneni'l-kebîr* (Beyrut: Dâru Sâdir, 745/1344), 10/6/148.

¹⁰⁰ "Tabiat tarafından insanlara meccanen istifâde için bezi kılınmış su, nebât, maden gibi şeyler insanların bir ferdine ya bir sınıfına hiçbir suretle tahsis kılınamaz. Hükümet ya devlet yerin mâliyyetine mâlik değildir. Kim *ihyâ* etmiş ise, yer o adamın ya o kavmin mülki olur." bk. Musa Carullah Bilgiyef, *Kavâid-i Fikhiyye* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 251-256.

Esasında bu arazilerin başlangıçta hazineye/devlete ait ve tüm vatandaşların üzerinde hak sahibi olmasına rağmen araziye ihyâ eden kişiye bırakılması,¹⁰¹ genel olarak arazileri ekime teşvik ve kullanıma kazandırma amacına ma'tuftur. Kanaatimizce amaçlanan bu arazilerden bir maslahat elde edilmesidir. Ebû Yusuf'un ölü arazilerin imar edilmesi ile öşür ve haraç maslahatı oluştuğunu söylemesi bu sebeptir.¹⁰² Ancak arazinin ihya edilmesi devlet izniyle yapılmalıdır.¹⁰³ Nitekim üç yıl süreyle ekilmeyen bu arazilere devlet el koyabilmektedir.¹⁰⁴ Arazinin "ölü" şeklinde vasıflandırılması, onun insanların istifadesinden uzak olmasından mülhemeldir.¹⁰⁵ Nitekim ihyâ edilemeyecek araziler sayılırken "kâmunun ortak faydalandığı" kaydının düşülmesi¹⁰⁶ bu yarar sağlama amacına matuftur.

İslâm hukukunda ihyâu'l-mevâtın ihyâ edilerek kullanıma kazandırılması, kent tasarımında önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kentleşme sürecinde nüfusun artmasıyla birlikte ormanların tahrip edilmesi, tarım arazilerinin terk edilmesi veya bu arazilerin beton yapılarla kaplanarak arazinin insanların ve doğanın aleyhine kullanımı kötü kentleşmenin kapısını aralamaktadır. Bu da tarım alanları ve ormanların tahribatının doğaya, fosil yakıtların tüketiminin neden olduğu karbondioksit miktarı artışından daha fazla zarar verdiğini göstermektedir. Toprakla ve araziyle ilgili İslâm hukukundaki imar hükümlerine¹⁰⁷ uygun olan ihyâ aynı zamanda araziye verilen zararı engellediği için kamu maslahatı içermektedir. Tahir b. Âşûr Bakara suresi 205. âyetinde belirtilen "yeryüzünü fesada uğratmayı" kinâye şeklinde tefsir edenlerin aksine, dünyadaki doğal varlıkları ifsâd etmek şeklinde yorumlayarak¹⁰⁸ bu fesadın engellenmesi gerektiğini söylemiştir.

İslâm hukukunda ölü arazilerin ihyâsı önemli bir tarım ıslahı potansiyeli barındırmaktadır. Nitekim İslâm'da "ihyâu'l-mevât"ın önemli bir değer olduğunu söyleyen Osman Llewelyn, çöl ıslahında önemli bir yeri olan bu uygulama ile nihâi olarak hedefin tabii kaynaklardan hikmetli ve âdil kullanım yolu ile istifade etmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹ Gelişen ve değişen zaman içinde ıslah ve imar olarak kabul

¹⁰¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 305.

¹⁰² Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 65.

¹⁰³ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 64.

¹⁰⁴ Burhaneddin Ebû'l-Hasen Ali b. Bekir Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/435.

¹⁰⁵ Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, 210.

¹⁰⁶ Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, "ihyâu'l-mevât", 2/244.

¹⁰⁷ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 125-128; İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 159-161.

¹⁰⁸ Muhammed Tahir b. Âşur, *Makâsıdu's-şeriatil-İslâmiyye*, thk. Muhammed Tahir el-Misâvî (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2001), 201.

¹⁰⁹ Osman Llewelyn, "İslâm Hukukunda Çöllerin Islahı ve Korunması", çev. Murat Çiftkaya, *İslâm ve Ekoloji* (İstanbul: İGDAŞ, 1992), 102.

edilebilecek her faaliyetin hukuken ihyâ sayılması görüşü serdeden İslâm âlimlerine göre¹¹⁰ ölü arazilerin tarıma kazandırılması esastır. Bu arazilerin ihyâ edilmesi, kent tasarımında dikkate alınmalıdır. Eko-kent tasarımı hedefleri arasında yer alan yerel tarımın ve üreticilerin desteklenmesinin, İslâm hukukundaki ihyâu'l-mevât kapsamında değerlendirilerek teşvik edilmesi sağlanabilir. Nitekim devlet, gıda üretimini desteklemek ve boş kalan tarım arazilerinden istifade etmek kapsamında bir yıl süreyle ekilmeyen arazilerin el konularak kiralanması uygulamasını başlatmıştır.¹¹¹ Bu proje aynı zamanda kent tarımını ve üretimini desteklemektedir. Gerekçelerine bakıldığında ölü arazilerin ihyâsının temelde eko-kent tasarımı ve İslâm imar hukukunun ortak amaçlarına uygun olduğu görülmektedir.

2.6. İnsanlara ve Çevreye Zarar Verecek Tüm Uygulamaların Azaltılması

İslâm hukuku, vahiy kaynaklı bir hukuk sistemidir. Her hukuk sistemi gibi insana ve topluma zarar verecek tüm uygulamaları engelleyici hükümleri bulunmaktadır. Zarar konusundaki tüm hükümler Hz. Peygamber'in "Zarar ve zararlarla mukâbele yoktur" hadisine dayandırılmaktadır.¹¹² İslâm hukukunun temel ilkelerini barındıran kanun metni Mecelle'nin zarar ile ilgili maddeleri¹¹³ bu konuda temel prensipleri düzenlemektedir.

İslâm hukukunda pek çok hüküm zarar kâidesine binâ edilmiştir. İmar ve inşâ ile ilgili zararın meydana gelmesi genellikle mülkiyet hakkının başkasına zarar verip vermemesi şeklinde anlaşılmıştır. Örneğin, Mâlikî fakihi İbn Kâsım'a bir komşunun diğerinin evine hamam yaparak veya fırın işleterek komşusuna zarar verme durumu sorulmuştur. İbn Kâsım komşuya verilecek böyle bir zararın caiz olmadığını ifade etmiştir. İbn Kâsım fetvâsını İmam Mâlik'in "komşuya eziyet edilmesini meneden" görüşüyle delillendirmiştir.¹¹⁴ Bu fetvadın hareketle komşu eve zarar veren diğer tüm yapılar ve uygulamalar, İmâm Mâlik'in tasnifindeki "basit zarar" kapsamında

¹¹⁰ Hamza Aktan, "İhyâ", *İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/8.

¹¹¹ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, "Bakan Kirişçi: 'Bir Yıl Ekmeden Boş Tutan Vatandaşın Tarlası, Kiralanacak'", <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5280/Bakan-Kirisci-1-Yil-Ekmeden-Bos-Tutan-Vatandasin-Tarlası-Kiralanacak> (Erişim: 29 Eylül 2023); NTV, "Tarımda yeni önlem: Bir yıl ekilmeyen tarla kiralanacak", <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/tarimda-yeni-onlem-bir-yil-ekilmeyen-tarla-kiralanacak,ij1q8lBe50ywl6D8BjXYgA> (Erişim: 29 Eylül 2023).

¹¹² Ebû Said Halil b. Keykeldî Âlâî, *el-Mecmûu'l-müzehheb fi kavâidi'l-mezheb*, thk. Muhammed b. Abdülğaffar b. Abdürrahman eş-Şerif (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1994), 2/375; Celaluddin Abdurrahman Suyûtî, *Kitâbu'l-eşbâh ve'n-nezâir fi kavâid ve furû-i fihhi's-Şafiyye*, thk. Abdülkerim el-Fudayli (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1433/ 2011), 114; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 72-73.

¹¹³ Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kâideleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 43, 73, 76, 86, 94, 96, 100, 195.

¹¹⁴ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 58-60ve; Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 198.

yasaklanmıştır.¹¹⁵ İsâ b. Musa et-Tüteylî de kendisine sorulan bir soruda; bir ağacın dalları yoldan geçenlere zarar veriyorsa veya meyveleri komşunun bahçesine zarar veriyorsa, bu durumda ancak zarar ölçüsünde ağacın budanabileceğine cevâz vermiştir.¹¹⁶ Burada olduğu gibi zarar genellikle kişinin kendi mülkündeki tasarrufu ile başkasının mülkündeki tasarrufuna engel olmaması şeklinde anlaşılmıştır.¹¹⁷ İki zarar çatıştığında ise en üstün olan faydaya göre (maslahatu'l-uzmâ) hüküm verilmiştir.¹¹⁸ İmar ve inşaya dair anlaşmazlıklar zarar durumuna göre değerlendirilmiştir.

Fakihler zararı, meydana gelen zararın niteliğine göre de tasnif etmişlerdir. Buna göre duman, gürültü, kötü koku gibi durumlar direk zarar kapsamındadır.¹¹⁹ Gürültü, sallantı gibi binaya uzun sürede zarar verecek olan durumlar ise dolaylı zarar olup, bundan dolayı verilen zararın da giderilmesine çalışılır.¹²⁰ Gürültü kirliliği olarak nitelenecek zararı ilk dönem fukâhası önemli bir zarar gibi görmezken, sonraki dönemde Tuleytula kadıları gürültü kirliliğinin de komşuya zarar vereceği için engellenmesi gerektiği yönünde fetva vermişlerdir.¹²¹ Direk zararlardan sayılan ve çevre kirliliğine yol açan çöpler¹²² ise İslâm şehirlerinde muhtesiblerin¹²³ denetiminde toplatılarak çevre kirliliği kurumsal olarak engellenmiştir.¹²⁴ Gürültü, koku, çöpler gibi direk zarar olsun ya da diğerleri gibi dolaylı zarar olsun çevreyle ilgili tüm zararların giderilmesi eko-kent ve İslâm imar hukukunun ortak amaçlarındandır. Bu minvalde doğaya zarar verecek termik santrallerin kurulması, hızlı ve plansız kentleşme gibi olumsuz sonuç doğuran tüm uygulamalar yasaklanmalı veya zararları en aza indirilmelidir. Bu konularda İslâm hukukunun maslahatı sağlama ve mefsedeti giderme ilkesine göre hareket edilmelidir.¹²⁵ Birden fazla zararın söz konusu olduğu durumlarda ise daha hafif zarar tercih edilmelidir. Çevreye verilen zararın azaltmak ve çevre

¹¹⁵ İbnü'r-Râmî, *el-İ'ân*, 60; Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 198.

¹¹⁶ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 181-182.

¹¹⁷ Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, 219.

¹¹⁸ Ebû Muhammed İzzeddin Abdülaziz İbn Abdüsselam, *Kavâidu'l-ahkâm fi masâlihi'l-enâm* (Beyrut, ts.), 1/4; Âşur, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 135.

¹¹⁹ İbnü'r-Râmî, *el-İ'ân*, 61.

¹²⁰ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 199.

¹²¹ İbnü'r-Râmî, *el-İ'ân*, 77; Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 199.

¹²² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1/329.

¹²³ İhtisâb memurluğu görevini ifâ eden kişiye muhtesib denir. Bir tür belediye ve ahlak zabıtalığı mahiyetinde olan bir müessesenin memurluğudur. bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 239.

¹²⁴ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 200.

¹²⁵ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 94.

kirliliğini önlemeye yönelik eko-kent inşâsı için bir öneri de şehirlerdeki hava ve su kirliliğine engel olacak özel bitki türlerinin yetiştirilmesidir.¹²⁶

2.7. Bina Yapımında Uyulacak Bazı İlkeler

İslâm mimarisi Kur'ân, Sünnet ve İslâm hukukunun imarla ilgili hükümlerine dayanarak bina yapımında uyulması gereken bazı ilkeler belirlemiştir. Bu ilkelerden bir kısmı eko-kent tasarım ilkeleri ile yakından ilgilidir. Mesela, yazın güneşin zararlarından korunmak ve kışın güneşten verimli şekilde yararlanmak¹²⁷ günümüzde iklim tasarımına ve ekolojik kentlere uygun bir mimari biçimdir. Binaların ısısının dış mekâna göre düzenlenmesi, insanların rahat edebileceği gölge ve ısı derecesine sahip olması, güneşin hareketine göre evlerin dizayn edilmesi İslâm mimarisinin de dikkat ettiği temel unsurlardandır.¹²⁸ Evlerin avlularında yeşil alanların oluşturulması da tezyin ve estetik açısından önemli görülmüştür.¹²⁹

Eko-kentlerin yeşil mekân tasarımları İslâm imar hukukundaki estetik unsurlarla birlikte ele alınabilir. İslâm'ın estetiğe verdiği önem, süs ve ziynetin övüldüğü âyetler ve hadisler de mimari ve binâ yapımında dikkat edilen unsurlardandır. Nitekim İslâm medeniyetinde bu hususa dikkat edilerek yapılan câmiler, saraylar ve bahçeler bulunmaktadır.¹³⁰ İslâm ülkelerinin Kâhire, Dimeşk, İsfahan, Fas, Gırnata gibi çeşitli şehirlerinde inşâ edilen yapılarda bu estetik unsurlar göze çarpmaktadır.¹³¹ Yeşil mekânların tasarımında estetik kaygının da düşünülmesi eko-kent ve İslâm imar hukukunun ortak yanlarındandır.

İslâm imar hukukunda bina yapımı ve çevre uygulamaları ile ilgili bazı hususlar, eko-kent tasarımında ortak alanların inşâsında ve kent peyzajında kullanılabilir. Özel alana riâyet ve mahremiyeti korumak¹³² da bina yapımında dikkate alınan temel unsurlardandır. Özellikle evlerin girişleri ve pencerelerin konumu bu hususa dikkat edilerek inşâ edilmiştir.¹³³ Bina yapımında bir başka husus ise uzun binalar yapmaktan kaçınılmasıdır.¹³⁴ İlgili hadislere referansla,¹³⁵ fakihler uzun binaların kötülenmesinin ve

¹²⁶ Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 205.

¹²⁷ Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 108.

¹²⁸ Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 100-105.

¹²⁹ Vezîrî, *el-İmâretü'l-İslâmiyye ve'l-bîe*, 220.

¹³⁰ Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 111-117.

¹³¹ Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 123; Vezîrî, *el-İmâretü'l-İslâmiyye ve'l-bîe*, 220-223.

¹³² Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 69.

¹³³ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 67,70.

¹³⁴ Vezîrî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 183.

¹³⁵ "İnsanlar, binaları yükseltmede yarışmadıkça kıyamet kopmaz." Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, "Fiten",92; "Kıyamet alametlerinden biri de koyun-keçi çobanlarının binaları yükseltmede birbirleriyle yarışmalarıdır. "Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, "İsti'zan", 79.

nehyedilmesinin illetini, kibir ve böbürlenmek şeklinde yorumlamışlardır.¹³⁶ Uzun bina yapmamanın bir diğer gerekçesi de komşu meskenlerin havasını ve güneşini engelleyerek onlara zarar vermektir.¹³⁷ Binaların birbirine olan mesafesi ve bina yoğunluğu da orantılı olmalıdır. Bu özelliklere dikkat edilerek sosyal ve ahlakî problemlerin ortaya çıkmaması için dengeli ve mesafeli bir kent yerleşimine özen gösterilebilir.¹³⁸

İslâm imarında dikkat edilen caddeler ile ilgili bazı ilkeler de eko-kentlerin alan tasarımında dikkate alınabilir. İnşâya dair eserlerde sokak ve yolların genişliğinin “yedi arşın”¹³⁹ ölçüsünde belirlenmesi¹⁴⁰ insanların rahatça istifadesine bağlanmaktadır.¹⁴¹ İslâm hukukunda yol genişletilmesi ve onarımı insanların umûmî olarak faydalandığı yarar olarak sayılmıştır.¹⁴² Bu sebeple İslâm şehirlerinde geniş yol ve caddelerin yapılmasına ve yollarda insanların rahatça dolaşmasına engel olacak şeylerin bulunmamasına inşâ esnasında dikkat edilmiştir.¹⁴³

Eko-kentlerin en önemli özelliklerinden birisi, sürdürülebilirliktir. Bu da geri dönüşüme önem vermeyi gerektirir. İslâm imar hukukunda atık suların durumu dahi tartışılmıştır. Mesela, İbn Rüşd’ün verdiği bir fetvada, evine yağmur suyu giren bir insanın bu suyu dışarı atarken komşusuna zarar vermemesi gerektiği söylenmiştir. Ancak suyu boşaltacak tek yer komşusunun yolundan geçiyorsa, zorunlu bir durum olduğu için buna izin verilmiştir.¹⁴⁴ Bu fetva iki açıdan önemlidir: İlki, yukarıda geçtiği üzere komşuya zarar vermemek ilkesinin esas olmasıdır. İkincisi ise, yağmur suyunun boşaltılması gibi alt yapı sorunlarının bina ve şehir planlamasında dikkate alınarak hem bu sulardan istifade edilmesi hem de insanların mağduriyetinin giderilmesidir. Fakihler alt yapı sorunundan kaynaklı bu tür sorunları çözmeye çalışmışlardır. Mesela, yağmur suyunun tavandan akarak alt kattaki komşunun evine zarar vermesi; evde biriken su konusunda ev sahibi ve kiracı arasındaki anlaşmazlık durumu;¹⁴⁵ bahçelerinde su ortaklığı olan kişilerin kullanım hakkı konusunda;¹⁴⁶ yağmurun kişinin arazisinin bir

¹³⁶ Yahya Muhammed Hasan Şehrî, *el-Mesken Adâbuhu ve Ahkâmuhu fi'l-İslâm* (Mekke: y.y. 812/1409), 243-246.

¹³⁷ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 175; Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 185.

¹³⁸ Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 185.

¹³⁹ Mimari arşın 75.774 cm'e tekabül etmektedir. bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 31.

¹⁴⁰ Ebû Ya'la Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 213.

¹⁴¹ et-Tüteylî, *Kitâbu nefyi'd-darar*, 140.

¹⁴² Âşur, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 133.

¹⁴³ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 80,91; Vezirî, *el-Umrân ve'l-bünyân*, 201.

¹⁴⁴ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 134.

¹⁴⁵ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 138-140.

¹⁴⁶ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 144.

parçasını komşusunun kapısına kadar sürüklemesi¹⁴⁷ vb. konuların hükümlerini tartışmışlardır. Bina ve şehrin alt yapısından kaynaklanan tüm sorunların çözümünde dikkat edilen hususlar şehir inşâsında ve ekolojiye uyumluluğunda yol gösterici niteliktedir.

Sonuç

İslâm hukuku hayatın her alanını kapsayan kurallar koymuştur. Bu alanlardan birisi de şüphesiz imar ve inşâ alanıdır. Bu çalışmada İslâm hukukunun inşâ faaliyetlerinde uyguladığı ilkelerden bir kısmı eko-kent kapsamında ele alınmıştır. İnsan tahribatından uzak ve doğaya uygun kentler oluşturmanın yolu doğru inşâ anlayışından geçmektedir. Elinizdeki çalışma, çağın bir ihtiyacının İslâm hukuku perspektifinden ele alınarak fikhın imkanlarının eko-kent tasarımında kullanılabilirliğini sorgulamıştır.

İncelenen İslâm hukuku kaynaklarında imar ve inşâ hukukuna dair hükümlerde bazı genel ilkelere ulaşılmıştır. Eko-kent tasarımında ilk akla gelen yeşil alanların artırılması İslâm imar hukukunun da ele aldığı bir husustur. Yeşile, ekine, hayvanlara ve doğaya ilişkin rivayetler eko-kent tasarımında yeşil alanların artırılmasının mutlak surette gerçekleştirilmesine işaret etmektedir. Bu bağlamda çevre hukukuna riâyet eden fetvalar aynı amaca İslâm hukukunda da önem verildiğini ortaya koymaktadır. İslâm hukukunda çevresel kaynaklar da dahil her türlü israfın önlenmesi esastır. Bu bağlamda su kaynakları başta olmak üzere, doğal kaynakların itidalli kullanımı İslâm hukuku ve eko-kent tasarımının ortak hedeflerindedir. Ayrıca İslâm hukukunda zararın giderilmesi maslahatına yönelik en çok zikredilen küllî kâide “zarar izâle olunur” ve zarara ilişkin tamamlayıcı diğer kâideler, insana ve çevreye verilecek her türlü zararın giderilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda insana ve doğaya yönelik zararları önleyici bütün önlemler bu madde kapsamındadır. Çevre kirliliğinin azaltılması ve alternatif enerji kaynaklarına geçilmesi bu önlemlerden bazılarıdır. İslâm imar hukukunda başkasının manzara ve hava alma hakkına engel olunmaması şeklindeki genel ilke, kamu maslahatını ve doğadan eşit istifadeyi mümkün kılmaktadır. Eko-kentlerin uygulamaya çalıştığı ekilmeyen arazilerin zirâi üretime kazandırılması, İslâm hukukunda ihyâu'l-mevât çerçevesinde verilen fikhî hükümlerle mümkün olacaktır. Yukarıda sayılan hükümler dışında İslâm imar hukukunda bina yapımında dikkat edilen bazı genel prensipler şehir altyapısı ve estetik görüntü açısından kent peyzajının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

İslâm hukukunda maslahatın sağlanması ve mefsedetin giderilmesi esastır. Doğaya zarar veren, ekolojiye uyumsuz kötü kent tasarımlarının engellenmesi için eko-kentlerin inşâ edilmesi önemlidir. Özellikle İslâm ülkeleri açısından İslâm hukukunun imar ve inşâ faaliyetlerinde belirlediği kâide ve dâbitaların bilinmesi, eko-kentlerin inşâ

¹⁴⁷ İbnü'r-Râmî, *el-İ'lân*, 156.

ve tasarımında genel çerçeve çizilmesi açısından yarar sağlayacaktır. Müslüman nüfusunun yoğun olarak yaşadığı ülkelerde, eko-kent tasarım ve inşasında bu ilkelerin imar faaliyetlerinde uygulama imkanı bulacağı düşünülmektedir.

İslâm imar hukukunda dikkate alınan hususlar çevre, İslâm imar hukuku ve mimarinin yakın ilişkisini göstermektedir. Bu bağlamda İslâm imar ve inşâ hukukunun ekolojik kentlerle uyumlu yönlerinin farklı araştırmalarla incelenmesi ve uygulanması disiplinlerarası çalışmalarla mümkündür. Bu çalışmaların yapılması ise mimarî, İslâm hukuku ve iklim değişikliği uzmanlarının işbirliğine, ilgisine ve sorumluluğuna muhtaçtır.

Kaynakça

- Akpinar, Abdullah - Cankurt, Murat. "Türkiye'de Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı ile Ölüm Oranı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2015), 101-107.
- Aktan, Hamza. "İhyâ". *İslâm Ansiklopedisi*. 22/7-9. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Âlâî, Ebû Said Halil b. Keykeldî. *el-Mecmû'ül-müzehheb fi kavâidi'l-mezheb*. thk. Muhammed b. Abdülgaflar b. Abdürrahman eş-Şerif. 2 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1994.
- Association, Alternative Technology. "Enter the eco-city: Change on a staggering scale". *ReNew: Technology for a Sustainable Future* 127 (2014), 28-33.
- Âşur, Muhammed Tahir b. *İslâm Hukuk Felsefesi*. çev. Mehmet Erdoğan - Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006.
- Âşur, Muhammed Tahir b. *Makâsıdu'ş-şeriatî'l-İslâmiyye*. thk. Muhammed Tahir el-Misâvî. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 2001.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin. *Kitâbu's-Suneni'l-kebîr*. Beyrut: Dâru Sâdir, 745/1344.
- Bilgiyef, Musa Carullah. *Kavâid-i Fıkhiyye*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım., 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiu's-sahih*. thk. Muhammed Zühayr b. Nasr. 8 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Cilliers, Sarel S. - Siebert, Stefan J. "Urban Ecology in Cape Town: South African Comparisons and Reflections". *Ecology and Society* 17/3 (2012), 1-14.
- Cüce, Bensu - Ortaççeşme, Veli. "Kentsel Yeşil Alanlara Erişilebilirlik". *Peyzaj- Eğitimi, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi* 2/2 (2020), 65-77.
- Ebû Dâvud, Suleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sunen*. Mısır: Matbaatu's-Saade, 1370/1950.
- Ebû Ya'la Ferrâ, Muhammed b. Huseyin. *el-Ahkâmu's-sultâniyye*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim. *Kitâbu'l-harâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1400/1979.
- ed-Dirâsâti't-Tahtîtiyye ve'l-İmâriyye. *Usesu't-tasmîm el-mi'mârî ve't-tahtîtil-hudârî fi'l-usûri'l-İslâmiyyeti'l-muhtelifeti bi'l-âsîmeti Kâhire*. 1 Cilt. y.y.: Manzîmeti'l-avâsım ve'l-müdünü'l-İslâmiyye, 1990.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- (EU), European Union. "https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (erişim 22 Temmuz 2023)". *A European Green Deal*, ts.
- Gökâl, Derya Duran - Yazgan, Murat Ertuğrul. "Kentsel Tasarımda Kent Ekolojisi". *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 6/1 (2013), 28-31.

- Grahn, Patrik - Stigsdotter, Ulrika A. "Landscape Planning and Stress". *Urban Forestry&Urban Greening* 2 (2003), 001-018.
- Hambleton, Robin. "Leading the Eco-City". *Leading the Inclusive City*. 205-235. Bristol: Bristol University Press, 1.Baskı., 2014.
- Hazar, Fatma. "Eko-Fıkıh Ekseninde Yeni Bir Makasıdu'ş-Şeria Tasnifinin İmkânı (Çevrenin Zaruriyyat Kapsamına Alınması Hakkında)". *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (2022), 293-323.
- İbn Abdüsselam, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülaziz. *Kavâidu'l-ahkâm fi masâlihi'l-enâm*. 2 Cilt. Beyrut, ts.
- İbn Emîr Hâc, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed. *Ta'rifu'l-müsterşid hükmü'l-girâs fi'l-mescid*. thk. Beşir Abdullah Gani Berekat. Kudüs, y.y. t.y.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddimetu İbn Haldun*. Dimaşk: Dâru Ya'reb, 1425/2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Halil Me'mun Şiha. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1996.
- İbn Nüceym, Zeynüddin İbrahim Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebî Hanife en-Numan*. thk. Zekeriyya Umeyrat. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1420/1999.
- İbnü'r-Râmî, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim. *el-İ'lân bi ahkâmî'l-bünyân*. Tunus: Merkezu'n-Neşri'l-Câmiî, 1420/1999.
- Karafakı, Filiz Çetinkaya. "Covid 19 Pandemisi Sonrası Ekolojik Temelli Yavaş Kent Hareketinin Yaygınlaştırılması". *Social Sciences Research Journal* 10/2 (2021), 357-363.
- Karataş, Abdullah - Kılıç, Selim. "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar". *Siyasal: Journal of Political Sciences* 26/2 (ts.), 53-78. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2017.26.2.0003>
- Kardâvî, Yusuf el-. *Riâyetü'l-bîe fi şer'ati'l-İslâm*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1422/2001.
- Kâsımî, Muhammed Cemaluddin el-. *İslâhu'l-mesâcid mine'l-bid'i ve'l-avâid*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 4. Basım., 1431/2009.
- Keskin, Hasan - Koşum, Adnan. "İslâm İmar Hukukunun Kaynakları ve Bu Alanda Geçmişten Günümüze Yapılan Çalışmalar". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 271-298.
- Lı, Yinghao vd. "Can a Sustainable Urban Development Model be Exported?" *China Perspectives* 1-2/113 (2018), 87-98.
- Llewelyn, Osman. "İslâm Hukukunda Çöllerin Islahı ve Korunması". çev. Murat Çiftkaya. *İslâm ve Ekoloji*. İstanbul: İGDAŞ, 1992.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî. *el-Muvattâ*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1997.

- Mâverdü, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmu's-sultâniyye ve'l-velâyâtü'd-diniyye*. Kuveyt: Mektebetü Dâru İbn Kuteybe, 1. Basım, 1410/1989.
- Merğınânî, Burhaneddin Ebü'l-Hasen Ali b. Bekir. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Neccâr, Abdulmecid. *Hilâfetü'l-insan beyne'l-vahy ve'l-akl*. b.y.: el-Ma'hedu'l-İslâmî li'l'fikri'l-İslâmî, 1414/1993.
- NTV. "Tarımda yeni önlem: Bir yıl ekilmeyen tarla kiralanacak". <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/tarimda-yeni-onlem-bir-yil-ekilmeyen-tarla-kiralanacak,iJ1q8IBe50ywl6D8BjXYgA> (29 Eylül 2023). <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/tarimda-yeni-onlem-bir-yil-ekilmeyen-tarla-kiralanacak,iJ1q8IBe50ywl6D8BjXYgA>
- Özdede, Sinem vd. "Pandemi Sonrası Dönemde Kişi Başına Düşen Kentsel Yeşil Alan İhtiyacını Yeniden Düşünmek". *İdealkent* 12/Covid-19 Özel Sayısı (2021), 362-388. <https://doi.org/10.31198/idealkent.843386>
- Roaf, Sue vd. *Ecohouse: A Design Guide*. Oxford: Architectural Press, 1. Basım., 2001.
- Roseland, Mark. "Dimensions of the Eco-City". *Cities* 14/4 (1997), 197-202.
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman. *Kitâbu'l-eşbâh ve'n-nezâir fi kavâid ve furû-i fikhî's-Şafiyye*. thk. Abdülkerim el-Fudayli. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1433/2011.
- Şahin, Oğuz. *Yeşil Yeni Düzen, Yeşil Ekonomi Politikaları Mekanizmaları, Dünya ve Türkiye'de Ekolojik Kent Örnekleri Değerlendirilmesi*. Ankara: Gülnar Yayınları, 1. Basım., 2022.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa el-Gırnati. *el-Muvâfakât fi usûli's-şerîa*. thk. Abdullah Diraz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1425/2004.
- Şehrî, Yahya Muhammed Hasan. *el-Mesken Adâbuhu ve Ahkâmuhu fi'l-İslâm*. Mekke, y.y. 812/1409.
- Yüce *Kuran ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*. çev. Abdülkadir Şener vd. İzmir: Tıbyân Yayıncılık, 2016.
- Tavîl, Meryem Kâsım. *Memleketü Gırnata fi ahdi benî Zirî el-Berber*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- T.C. "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası". <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. Erişim 29 Eylül 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. "Bakan Kirişçi: 'Bir yıl Ekmeden Boş Tutan Vatandaşın Tarlası, Kiralanacak'". <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5280/Bakan-Kirisci-1-Yil-Ekmeden-Bos-Tutan-Vatandasin-Tarlasi-Kiralanacak> (20 Haziran 2022). <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5280/Bakan-Kirisci-1-Yil-Ekmeden-Bos-Tutan-Vatandasin-Tarlasi-Kiralanacak>

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra. *Sahîhu't-Tirmizî*. Mısır: Matbaatu'l-Mısriyyeti'l-Ezher, 1350/1931.
- Tûfî, Necmuddin Ebî Rebi' Süleyman. *Şerhu muhtasaru'r-ravza*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 3 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1408/1987.
- Tüteylî, İsa b. Musa. *Kitâbu nefyi'd-darâr (Kitâb fî ahkâmi'l-imâre)*. thk. Ferid bin Süleyman - Muhtar et-Tüteylî. Tunus: Merkezü'n-Neşri'l-Câmiî, 1. Basım, 1424/2003.
- Tüteylî, İsa b. Musa. *Kitâbu'l-cidâr*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1417/1996.
- Vezi'î, Yahya. *el-İmâretü'l-İslâmiyye ve'l-bîe*. Kuveyt: Âlemü'l-Ma'rife, 1425/2004.
- Vezi'î, Yahya. *el-Umrân ve'l-bünyân fî manzûru'l-İslâm*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'-Şuûni'l-İslâmiyye, 1. Basım., 1430/2008.
- Vizâretü'l-Evkâf ve'-Şuûnu'l-İslâmiyye. "İhyâu'l-mevât". *el-Mevsûatu'l-fikhiyye* (2.Basım). C. 2. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1404/1983.
- Wang, Rusong - Ye, Yaping. "Eco-City Development in China". *Ambio* 33/6 (2004), 341-342.
- Yardı, Zehra. "Türkiye'deki Cittaslow Kavramına Yönelik Bir Yazın İncelemesi". *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sport Sciences* 4/1 (2021), 1-18.
- Yıldırım, Mustafa. *Mecelle'nin Küllî Kâideleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2012.